

Po „Zapad 2017“ – penkios žinutės Vakarams ir Lietuvai

Dr. Vilius Ivanauskas, Rytų Europos studijų centro vyr. analitikas,
Vytautas Keršanskas, Rytų Europos studijų centro analitikas

2017 m. rugsėjo 14-20 dienomis Baltarusijoje ir Rusijoje įvyko aktyvioji, todėl daugiausiai dėmesio sulaukusi trečiųjų bendrų Rusijos ir Baltarusijos ginkluotų pajėgų pratybų „Zapad 2017“, fazė.

Oficialiais Rusijos duomenimis pratybose dalyvavo apie 13 tūkst. karių, tačiau Vakarų ekspertų vertinimu, pratybos apėmė 100 tūkst. karių dalyvavimą. Atsižvelgiant į pratybų mastą Lietuvoje ir kitose kaimyninėse šalyse buvo būgštaujama, jog pratybos yra savotiška karo su Vakarais repeticija, jog iškyla grėsmė Lenkijos ir Baltijos šalių saugumui. Tuo metu Rusija ir Baltarusija nuolat teigė, jog šios pratybos yra gynybinio pobūdžio.

Tiesioginės grėsmės Lietuvai ir kitoms šalims pratybos nesukėlė. Kita vertus, jau po „Zapad“ pateikti Krašto apsaugos ministerijos vertinimai įvardijo, jog kitaip nei oficialiai teigė Rusija, pratybose buvo treniruojamasi ne tik gynybinių, bet ir aiškiai puolamųjų veiksmų, pirmiausia nukreiptų prieš Baltijos valstybes. Tačiau šiuo tekstu norime atkreipti į dėmesį aspektus, daugiau susijusius su Rusijos per šias pratybas siunčiamomis simbolinėmis žinutėmis. Jų išskiriame penkias ir panagrinėkime kiekvieną atskirai.

1. Pratybos simbolizuoja augantį Rusijos karinį potencialą ir modernizavimą

Rusija jau keletą metų vykdo savo kariuomenės modernizavimą, siekiant atnaujinti iš Šaltojo karų laikų paveldėtą ginkluotę. Teigiama, jog

Rusija iki 2020 metų perginkluos ir atnaujins 70 proc. savo ginkluotės. Ypatingas dėmesys skiriamas strateginių raketų pajėgoms (Raketnye Voyska Strategicheskogo Naznacheniya – RVSN), taip pat „RS-24 Yars“ tarpkontinentinių balistinių raketų (ICBM) vystymui. 2016 m. Rusijos gynybos ministras pabrėžė, jog nuo 2013 metų Rusijos kariuomenė įsigijo 1200 modernius lėktuvus, taigi stiprinamos strateginės puolamąjį pranašumą užtikrinančios pajėgos.

Iki šiol Rusija koncentravosi ties kariuomenės pajėgumų aplink Ukrainą ir Šiaurės Kaukazą stiprinimu, tačiau šiuo metu vis didesnis dėmesys skiriamas Vakarų karinei apygardai ir pajėgų stiprinimui Baltijos regione. Nuo paskutinių „Zapad“ pratybų 2013-aisiais nebuvo suformuota jokių naujų karinių padalinių Rusijos tolimuosiuose rytuose, tuo metu Vakariniėje karinėje apygardoje buvo sukurtos dviejų armijų štabavietės, trys armijų korpusai, sustiprintos desantininkų pajėgos, kurios įgijo pilnavertį karinį pajėgumą.

Atkreiptinas dėmesys, jog Rusija kariuomenės modernizaciją vykdo net esant ekonominiams sunkumams. 2017 m. viduryje Vakarinės karinės apygardos naujos ar modernizuotos ginkluotės kiekis pasiekė 45 proc. ir, tikėtina, būtent joje pirmiausia bus įgyvendintas 70 proc. normatyvas 2020-aisiais. Investicijos į kariuomenės stiprinimą lemia didesnę Rusijos militarizavimą ir šių pasiekimų demonstravimą, kuris išreiškia Rusijos pasirengimą dominuoti regione ir nenusileisti Vakarų įtakai.

2. Pratybos patvirtina Baltarusijos priklausomybę nuo Rusijos

Atskiruose svarstymuose minimas Baltarusijos prezidento Aleksandro Lukašenkos gebėjimas laviruoti tarp Vakarų ir Rusijos yra daugiau parodomasis arba atskirų „minkštųjų“ klausimų dalis, kuri nenužymi Baltarusijos valdžios savarankiškumo.

Svarbu pabrėžti, jog Baltarusijos ekonomika visiškai priklausoma nuo Rusijos, o Lukašenka daugeliu savo veiksmų yra įrodęs, kad yra lojaliausias Rusijos partneris. Parašytas ne vienas tiek užsienio, tiek Lietuvos akademikų darbų, kurie įrodo, jog Rusijos ir Baltarusijos karinės integracijos lygį. Todėl vykstančios pratybos išreiškia ne vien politinį bendradarbiavimą, tačiau ir parodo, jog Baltarusija nesunkiai gali tapti Rusijos militaristinės galios dalimi.

Šalia to paminėtina, jog Baltarusija yra priversta priimti ir bendrų grėsmių bei priešų su Rusija sampratą: NATO pajėgų buvimą šalia Baltarusijos laikant bendra grėsme abiem valstybėms. ES daug investuoja, kad Baltarusija savo kultūriniu paveldu ir atskirais standartais stiprintų europietišką tapatybę, tačiau Rusija turi visus svertus išlaikyti Baltarusiją savo įtakoje jos neokupuojant, o per bendrus veiksmus (dalyvavimas Eurazijos sąjungoje, karinės pratybos ir pan.) išlaikant savo orbitoje. Rusija mano, kad Baltarusiją ji visiškai kontroliuoja (pratybos, jų eiga ir reikšmė tai patvirtina), todėl jai neretai leidžiama plėtoti savo politiką ir kultūrą neperžengiant aiškiai nubrėžtų ribų.

3. Pratybos siekia parodyti Rusiją kaip įtakingą (ir galimai nenuspėjamą) tarptautinės politikos žaidėją

Vladimiro Putino Rusija jau eilę metų siekia save įtvirtinti kaip vieną pagrindinių tarptautinės politikos žaidėjų, o kartu kurti daugiapolę galios santykių tvarką pasaulyje. Ji nuolat pabrėžia, jog kaimyninės valstybės Rytų Europoje viena ar kitokia apimtimi yra jos įtakoje ir savo interesus turimoje „įtakos zonoje“ ji pasilieka

teisę ginti visomis, įskaitant ir karinėmis, priemonėmis.

Tą galima matyti 2008 metų Rusijos-Gruzijos kare, taip pat Rusijos kariniuose veiksmuose prieš Ukrainą pastaraisiais metais. Tuo pačiu Rusija priešinasi Ukrainos, Moldovos ir Gruzijos europinei integracijai, o į savo kuriamą Eurazijos sąjungą yra patraukusi Baltarusiją ir Armėniją.

Putinui svarbu pristatyti save kaip sėkmingą žaidėją, kuriam ES ir Vakarai nepajėgia surasti tinkamo atsako ir galiausiai pripažinę jo įtaką bus priversti užmegzti normalų bendradarbiavimą. Rusijai taip pat svarbu palaikyti nenuspėjamumo arba galimo avantiūrizmo mitą, jeigu bus pažeisti jos interesai. Rusijos tyrėjai nemano, kad šalis yra pasirengusi mesti karinį iššūkį NATO valstybėms, tačiau tokios priemonės kaip karinės pratybos patenka į Rusijos spaudimo Vakarams priemonių arsenalą, tikrinant šalių solidarumą, aljansų ir sąjungų vienybę.

4. Pratybos kaip Rusijos atsakas NATO stiprinimui

Rusijai svarbu, kad Baltijos šalys de facto nebūtų visavertės NATO narės, todėl ji linkusi naudotis įvairiomis spaudimo priemonėmis (Kaliningrado veiksnys, informacinės priemonės, Rusijai lojalių visuomenės grupių paieška), kad bent iš dalies vykdyti šių šalių „finliandizaciją“. NATO pajėgų didesnis dislokavimas Baltijos šalyse Rusijos valdžios retorikoje nuolat skambėjo, jog tai reali grėsmė Rusijos geopolitiniams interesams. Būdavo ignoruojami Baltijos šalių ir Lenkijos argumentai, jog NATO pajėgų didinimą regione lemia pačios Rusijos grėsmė šioms valstybėms ir pademonstruotos karinės kampanijos Gruzijoje bei Ukrainoje.

Rusija nuolat pažymi gynybinį aspektą kalbėdama apie santykį su NATO. Neatsitiktinai ir pačios pratybos pristatomos kaip ginamojo pobūdžio. Tačiau verta pažymėti, kad konfrontacija su NATO turi ne vien išorinį tikslą, tačiau ir vidinį – NATO kaip grėsmės

įtvirtinimas yra svarbus režimui save pagrindžiant Rusijos visuomenės akyse. Konfrontacinė retorika ir politika Kremlui kuria legitimumo pagrindą ir skatina mobilizuoti tiek režimo narius, tiek ir visuomenę. Todėl pratybos yra tam tikras pademonstravimas Rusijos visuomenei, kad Rusija rimtai galvoja apie savo saugumą pilname grėsmių pasaulyje.

5. Baimės eskalavimas NATO rytinio pakraščio šalims

Pratybas tikslinga vertinti ir kaip informacinį karą prieš NATO šalis. Nutekinta informacija apie realų pratybų dydį išgąsdino ne vien Baltijos šalių, tačiau ir Vakarų visuomenes. Neatsitiktinai buvo prisiminta, jog prieš invaziją į Gruziją 2008 m. ar karinius veiksmus Ukrainoje Rusija yra vykdžiusi panašias karines pratybas. Pavyzdžiui, „Kavkaz 2008“ pratybos, po kurių prasidėjo Rusijos invazija Gruzijoje, dalyvavo 15 tūkst. karių, vietoje oficialiai įvardintų 8 tūkst., o pasibaigus pratyboms jie taip ir negrįžo į įprastas dislokacijos vietas.

Baimės eskalavimas ir nesaugumo jausmo kūrimas turi dvejopus tikslus. Viena vertus, taip įtvirtinamas ir nuolat eskaluojamas Rusijos karinės galios suvokimas Vakarų (o ypač Baltijos šalių) visuomenėms, priverčiant jas kvestionuoti, ar NATO būti pajėgi apginti joms priklausančias valstybes Rusijos agresijos atveju. Ir, bendriau, ypač Vakarų visuomenėje, keliamas klausimas, ar jos norėtų rizikuoti branduoliniu karu dėl tokių „antrarūšių“ valstybių kaip Baltijos šalys.

Antra vertus, nesaugumo jausmo pasėjimas ir didesnių incidentų pratybų metu nebuvimas leidžia Rusijos informacinio karo priemonėms kalbėti apie Baltijos šalių elito paranoją ir neadekvatumą dėl Rusijos tikslų. Propagandiniai Rusijos portalai pasibaigus pratyboms skelbė, kad tai „Rusija pateko į Vakarų propagandos taikiklį“.

„Zapad“ pasibaigė, grėsmė išnyko?

Vertinant „Zapad 2017“ pratybas per išsiųstą informacinių žinučių prizmę, pastebėtina, jog

siekta kelių tikslų: (1) Įtvirtinti Rusijos, kaip galingos, nebijančios konfrontacijos ir pasiruošusios apginti savo interesus, įvaizdį; (2) Atgrasyti Vakarų visuomenes nuo didesnio įsitraukimo į NATO rytų pakraščio gynybos reikalus, nes tai yra „provokacija prieš Rusiją“ ir „karo eskalavimas“; (3) Parodyti, kad „Rusijos“ grėsmė yra tik tuščia klišė, pirmiausia kuriama „rusofobiškų“ Baltijos valstybių.

Akivaizdu, kad pasibaigusios pratybos nereikia situacijos deeskalaciją, nes jas būtina vertinti tik kaip detalę bendrame Rusijos ginklavimosi, agresyvios ir revizionistinės politikos vykdymo kontekste. Tačiau šis kontekstas yra sudėtingas ir todėl, nors suvokiamas politinio ir karinio elito, gali būti lengvai klaidinantis plačiąją visuomenę.

Todėl svarbu užtikrinti, kad ir pasibaigus „Zapad“ Rusijos užsienio ir saugumo politika būtų analizuojama bei perteikiama aiškiai, suprantamai bei argumentuotai. Svarbi strateginė komunikacija tiek Vakarų valstybių atžvilgiu, tiek ir valstybės viduje, kad prieš „Zapad“ suintensyvėjęs fonas apie „Rusijos grėsmę“, padėjęs adekvačiai atkreipti dėmesį bei imtis preventyvių veiksmų, nevirstų atvirkščiu procesu: štai, grėsmė nepasitvirtino, galima jaustis ramiai ir kurti pozityvią darbotvarkę jau dabar.

Tyrimai rodo, kad Lietuvos gyventojai yra gana gerai įsisavinę karinį Rusijos grėsmės aspektą, tačiau stokoja realaus supratimo apie jos destruktivų veikimą, nukreiptą į vidaus politiką (per korupcinius ryšius, energetinį šantažą ir pan.) Todėl šiuos aspektus taip pat svarbu analizuoti ir vertinti, nes tiek karinių, tiek ir nekarinių įtakos priemonių šiandieninėje Rusijos užsienio ir saugumo politikos strategijoje yra akcentuojamos lygiaverčiai.